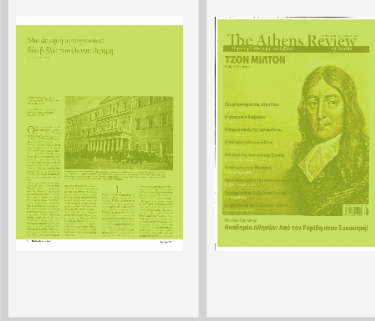

Μια άσκηση αυτογνωσίας: δύο βιβλία του Θάνου Βερέμη 1.

Media:	THE ATHENS REVIEW OF BOOKS	Page:	8-9	Published at:	01-01-2023
Author:		Surface:	2034.39 cm ²	Circulation:	0
Subjects:					

Μια άσκηση αυτογνωσίας: δύο βιβλία του Θάνου Βερέμη

Από τον ΑΝΤΩΝΗ ΚΛΑΥΗ

Θάνος Μ. Βερέμης, *Μικρή πολιτική ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας*, Πατάκης, Αθήνα 2022, σελ. 256

Θάνος Μ. Βερέμης, *22 ερωτήσεις και απαντήσεις για το '22*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2022, σελ. 144

Οι δύο προηγούμενες χρονιές ήταν επετειακές, για διαφορετικούς λόγους. Το 2021 συμπληρώθηκαν διακόσια χρόνια από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης, ενώ το 2022 εκατό χρόνια από τη Μικρασιατική Καταστροφή. Μείζονος σημασίας γεγονότα, τα οποία προσδιόρισαν καταλυτικά τις ιστορικές εξελίξεις. Το πρώτο έθεσε τα θεμέλια για τη δημιουργία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Το δεύτερο άλλαξε άρδην τον προσανατολισμό αλλά και τη φυσιογνωμία αυτού του κράτους, αφενός λόγω του τέλους της Μεγάλης Ιδέας, αφετέρου εξαιτίας της εγκατάστασης στην ελληνική επικράτεια περισσότερων του ενός εκατομμυρίου προσφύγων.

Η συγκυρία των δύο επετείων έδωσε την αφορμή για μία εντυπωσιακή βιβλιοπαράγωγή. Δεκάδες νέες μελέτες που καλύπτουν διάφορες πτυχές είτε του αγώνα της ανεξαρτησίας είτε της Μικρασιατικής Εκστρατείας κυκλοφόρησαν το 2021 και το 2022. Νέες προσεγγίσεις, αναψηλαφήσεις, επαναξιολογήσεις, αλλά ακόμα και αμφισβητήσεις καθιερωμένων αντιλήψεων συνθέτουν το πανόραμα του γόνιμου δημόσιου διάλογου που αναπτύχθηκε τη διετία που πέρασε. Πλλά στις εκδόσεις, θα πρέπει σπωσήποτε να λογαριάσουμε τα πολυάριθμα συνέδρια και συμπόσια, αλλά και τις εκατοντάδες ημερίδες και διαλέξεις που οργανώθηκαν το ίδιο χρονικό διάστημα και που εξίσου συνέβαλαν στη συζήτηση γύρω από την ελληνική

Πρόσφυγες μπροστά από τα παλιά ανάκτορα στην Αθήνα 1922. Τα ανάκτορα κατά την διάρκεια του πολέμου χρησιμοποιήθηκαν ως νοσοκομείο. Μετά, τμήμα τους καταλήφθηκε από πρόσφυγες, ενώ σε άλλο βρίσκονταν τα γραφεία για την ανακούφισή τους. Στο παλάτι πήγαιναν πρόσφυγες κάθε μέρα για να αναζητήσουν συγγενείς και φίλους υπήρχε ένα γραφείο για αυτόν τον σκοπό. Οι πρόσφυγες πήγαιναν επίσης για να παραλάβουν τις ταυτότητές τους με τις οποίες δικαιούνταν βοήθεια. Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου.

ιστορία των τελευταίων δύο αιώνων.

Σε αυτόν τον ευρύτερο αναστοχασμό έρχονται να προστεθούν δύο συνοπτικές αλλά εξαιρετικά ενδιαφέρουσες μελέτες του ομότιμου καθηγητή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Θάνου Βερέμη. Ο συγγραφέας δεν χρειάζεται πολλές συστάσεις, καθώς είναι από τους πλέον διακεκριμένους ερευνητές της νεότερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας, με έργο ευρύτατο και πολυδιάστατο. Κάποια από αυτά μάλιστα, όπως για παράδειγμα εκείνο για τον επί μακρό χρόνο επεμβατικό ρόλο του στρατού στην ελληνική πολιτική ζωή, δίχως αμφιβολία άνοιξαν νέους δρόμους στην επιστημονική έρευνα.

1.

Το πρώτο από τα δύο νέα βιβλία του Θάνου Βερέμη, *Μικρή πολιτική ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας*, καλύπτει την περίοδο από την επαύριον της χρεοκοπίας που κήρυξε το 1893 ο Χαρίλαος Τρικούπης σχεδόν έως τις μέρες μας. Όπως δηλώνεται ήδη από τον τίτλο του βιβλίου, η επισκόπηση των γεγονότων, τα οποία απλώνονται σε διάστημα που ξεπερνά τα 125 χρόνια, είναι συνοπτική. Ωστόσο, αυτό δεν αφαιρεί απολύτως τίποτα από το ενδιαφέρον του έργου. Αντίθετα, αποτελεί ένα από τα βασικά πλεονεκτήματά του, καθώς δίνει τη δυνατότητα ακόμα και στον μη ειδικό αναγνώστη να

αποκτήσει πολύ γρήγορα μια γενική εικόνα των κύριων περιστατικών που σημάδεψαν την ιστορία του ελληνικού κράτους από τα τέλη του 19ου αιώνα έως τις δύο πρώτες δεκαετίες του 21ου αιώνα.

Ο συγγραφέας μάς παραδίδει ένα σφριγηλό και ευχάριστο ανάγνωσμα, το οποίο όμως καθόλου δεν στερείται του απαραίτητου αναλυτικού βάθους. Εξάλλου, εάν κάτι χαρακτηρίζει συνολικά τα έργα του Θάνου Βερέμη είναι η καίρια και διεισδυτική κριτική του ματιά στα γεγονότα με τα οποία κατά περίπτωση ασχολείται. Το ίδιο, προφανώς, ισχύει και στην προκειμένη περίπτωση. Δεν θα πρέπει, άλλωστε, να λησμονείται ότι όσα περιλαμβάνονται στο εν λόγω βιβλίο αποτελούν το καταστάλαγμα πολυετών μελετών και

σκέψων του συγγραφέα που πηγαιίνουν σε βάθος αρκετών δεκαετιών.

Αυτή η μακρόχρονη τριβή με το αντικείμενο δίνει στον Θάνο Βερέμη ένα μεγάλο προσόν: να μπορεί να κινείται με αξιοθαύμαστη άνεση μέσα στον ιστορικό χρόνο, να ψυχογραφεί με εξαιρετική ενάργεια τους πρωταγωνιστές, να υφαίνει ένα συνεκτικό αφηγηματικό νήμα, και εν τέλει να δημιουργεί ερμηνευτικά σχήματα που ξεπερνούν το περιστασιακό. Πρόκειται, άλλωστε, για μια συνειδητή επιλογή του συγγραφέα, η οποία δηλώνεται ήδη από τον πρόλογο του βιβλίου: «Ο θεματικός κατακερματισμός μπορεί να δημιουργεί ασυνέχειες στην αφήγηση, όμως ορισμένα μοτίβα, όπως ο Διχασμός, ο Εμφύλιος και οι συγκρούσεις συντηρητικού και ριζοσπαστικού λαϊκισμού, επανέρχονται σταθερά» σημειώνει ο ίδιος.

Αυτή η φράση αποτελεί, ταυτόχρονα, μια έμμεση αυτοκριτική του συγγραφέα, ο οποίος αναγνωρίζει ότι το βιβλίο του δεν μπορεί να καλύψει με λεπτομέρειες όλες τις πτυχές των ζητημάτων με τα οποία καταπιάνεται. Το παραδέχεται, εξάλλου, χωρίς περιστροφές: «Μία μικρή πολιτική ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας, όπως αυτή, καλείται να εντυφώσει σε σημαντικές στιγμές της πρόσφατης ιστορίας μας, ορισμένες από τις οποίες μπορεί να είναι λιγότερο γνωστές, παραλείποντας αναγκαστικά άλλα επεισόδια». Θα μπορούσαν άραγε να είναι διαφορετικά τα πράγματα; Όχι, αν ο στόχος ήταν (και πράγματι αυτός ήταν) να παρουσιαστεί με τρόπο όσο το δυνατόν πιο ευσύντοπο μια τόσο μακρά ιστορική διαδρομή. Ο πολύ ειδικός αναγνώστης ίσως να παραπονεθεί ότι κάποια περιστασιακά δεν έχουν την εκτεταμένη ανάλυση που θα προσδοκούσε. Όμως το βιβλίο απευθύνεται εξίσου (αν όχι πρωτίστως) στο ευρύ κοινό και έχει τον χαρακτήρα γενικής εισαγωγής στη σύγχρονη ελληνική ιστορία.

Σε τελική ανάλυση, το βιβλίο επιδιώκει όχι μόνο να δώσει απαντήσεις, αλλά παράλληλα να δημιουργήσει ερωτήματα, πολλά από τα οποία παραμένουν διαρκώς επίκαιρα. «Διαθέτουμε άραγε [οι Έλληνες] τη νηφαλιότητα και την ευθυκρισία στις πολιτικές αποφάσεις;» διερωτάται ο Θάνος Βερέμης. Ο ίδιος, μέσα από τις σελίδες του βιβλίου του, δίνει αρκετά παραδείγματα που μοιάζουν να δικαιώνουν τη στερεοτυπική απάντηση ότι οι Έλληνες κινούνται περισσότερο με βάση το θυμικό παρά με βάση τη λογική. Αυτή, όμως, είναι μόνο η μία όψη του νομισμάτος. Διότι υπάρχουν άλλα, εξίσου ισχυρά παραδείγματα που προκύπτουν από την ανάγνωση του βιβλίου και κατατείνουν σε διαφορετικό συμπέρασμα. Ίσως το πιο χαρακτηριστικό είναι οι επιλογές που έκανε η Ελλάδα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στον πολύ κρίσιμο (ειδικά για ένα μικρομεσαίας εμβέλειας κράτος) τομέα της εξωτερικής πολιτικής, υπήρξαν κατά τεκμήριο πετυχημένες. Δεν είναι, εξάλλου, τυχαίο το

Αυτοί οι χωρικοί της Μικράς Ασίας οδηγήθηκαν στα βουνά κοντά στα σπίτια τους λίγο μετά την καταστροφή της Σμύρνης. Για τρεις μήνες ζούσαν με χόρτα, ρίζες και παρόμοιες τροφές, κάνοντας κατά καιρούς επιδρομές σε κάποιο ελαιώνα τη νύχτα. Τελικά δύο τολμρά μέλη έκλεψαν μια μικρή βάρκα και δραπέτευσαν. Σε όλη την ομάδα τότε παρέχε τροφή και ένδυση ο Αμερικανικός Ερυθρός Σταυρός. Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου.

γεγονός ότι η πιο μεγάλη αποτυχία αυτής της περιόδου – η τουρκική εισβολή στην Κύπρο το καλοκαίρι του 1974 – υπήρξε συνυφασμένη με τις αλλοπρόσθαλλες επιλογές ενός δικτατορικού καθεστώτος.

2.

Το δεύτερο βιβλίο (22 ερωτήσεις και απαντήσεις για το '22) εστιάζει στην περίοδο της Μικρασιατικής Εκστρατείας, ξεκινώντας από τα προεόρτια της και καταλήγοντας στη Μικρασιατική Καταστροφή. Είναι γραμμένο με μορφή ερωτήσεων και απαντήσεων, μέθοδος που τα τελευταία χρόνια γίνεται ολοένα πιο δημοφιλής (εξάλλου δεν είναι η πρώτη φορά που ο Βερέμης επιχειρεί κάτι ανάλογο, μιας και το 2020 είχε προηγηθεί η έκδοση βιβλίου του με 21 ερωτήματα και ισαριθμικές απαντήσεις για την Ελληνική Επανάσταση). Η δημοφιλία αυτής της προσέγγισης οφείλεται εν μέρει και στην αποδοχή που γνωρίζει από το αναγνωστικό κοινό. Οι ερωταπαντήσεις δημιουργούν ένα κατά τεκμήριο πιο εύληπτο και οπωσδήποτε πιο ευανάγνωστο κείμενο, το οποίο επιπλέον διαθέτει το πλεονέκτημα ότι κάθε επιμέρους ενότητα του μπορεί να διαβαστεί μεμονωμένα, δίχως αυτό να δημιουργεί χάσμα στην αφήγηση.

Αυτό είναι που επιχειρεί και ο Θάνος Βερέμης με το εν λόγω σύντομο βιβλίο του. Να δώσει, δηλαδή, ένα γενικό περίγραμμα των κύριων, αλλά ενίοτε και ορισμένων παραγνωρισμένων, γεγονότων που σημάδεψαν την τριετία 1919-1922, κάνοντας ταυτόχρονα τις χρονικές προεκτάσεις που θεωρεί απαραίτητες, είτε προς τα πίσω είτε προς τα εμπρός. Μια τέτοια προσέγγιση, βέβαια, ενέχει τον κίνδυνο ερμηνευτικών σχηματοποιήσεων που μπορεί να τείνουν στην υπερπλούστευση. Ο συγγραφέας όμως το γνωρίζει αυτό: «Το βιβλίο», σημειώνει στον πρόλογο,

«(...) αποτελεί προσπάθεια απλοποίησης ενός σύνθετου ιστορικού φαινομένου το οποίο συνδυάζει πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές και στρατιωτικές παραμέτρους». Είναι αυτή η επίγνωση που εν τέλει τον προστατεύει από το να πέσει στην παγίδα μιας σχηματικής ανάλυσης, η οποία δεν θα είχε ερμηνευτικό βάθος.

Έχει σημασία να εξεταστούν τα ερωτήματα που ο Θάνος Βερέμης θέτει στον εαυτό του προς απάντηση. Ο ίδιος επιλέγει να ξεκινήσει με την ανάλυση του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο κυοφορήθηκε η Μικρασιατική Εκστρατεία. Σε αυτό το πλαίσιο, για παράδειγμα, δεν καταπιάνεται μόνο με την ατμόσφαιρα του Εθνικού Διχασμού, την οποία είχε κληροδοτήσει ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, αλλά επιπλέον παρουσιάζει την κατάσταση στην οποία βρισκόταν η ελληνική οικονομία την περίοδο του Πόντου υπήρχε αδιάλειπτη ελληνική παρουσία επί χιλιάδες χρόνια, ενώ στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας ο ελληνικός πληθυσμός αποτελούνταν κατά βάση από επήλυδες που μετανάστευσαν εκεί από την κυρίως Ελλάδα και τα νησιά του Αιγαίου από τον 18ο αιώνα και μετά.

Υπάρχουν επίσης ερωτήματα που στοχεύουν στην εξήγηση των αιτίων που οδήγησαν στην αποτυχία της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Πολύ εύστοχα ο συγγραφέας παραθέτει τόσο στρατιωτικούς όσο και διπλωματικούς λόγους που εξηγούν την πορεία προς την Καταστροφή. Η γεωγραφία, οι μεταβαλλόμενες διεθνείς ι-

σορροπίες, αλλά και οι εγγενείς αδυναμίες του ελληνικού κράτους να φέρει εις πέρας μια κολοσσιαία διαστάσεων επιχείρηση υπήρξαν παράμετροι καθοριστικής σημασίας. Σε αυτούς προστίθενται τα ελληνικά σφάλματα, αλλά και το κλίμα του Εθνικού Διχασμού το οποίο λειτουργεί διαλυτικά στο εσωτερικό.

Τέλος, το βιβλίο μάς θυμίζει και δύο θετικές επιπτώσεις της Μικρασιατικής Καταστροφής. Η πρώτη είναι ότι η έλευση των προσφύγων συνέβαλε καθοριστικά στην εθνολογική ομογενοποίηση του ελληνικού κράτους (ιδίως των παραμεθώριων βόρειων επαρχιών του). Η δεύτερη είναι η προσφορά των προσφύγων στην πολύπλευρη ανάπτυξη (οικονομική, πολιτιστική, πνευματική κ.λπ.) της Ελλάδας μετά το 1922. Ονόματα όπως εκείνα του Μανώλη Ανδρόνικου, των Κωνσταντίνου και Αλέξανδρου Δεσποτόπουλου, του Φώτη Κόντογλου, του Γεώργιου Τενεκίδη, αλλά και του Αριστοτέλη Ωνάση συμπεριλαμβάνονται στον κατάλογο με τους Μικρασιάτες που διέπρεψαν, καθέννας στον τομέα του, μετά τον αναγκαστικό ξεριζωμό τους από τις πατρογονικές τους εστίες.

Μολονότι τα δύο βιβλία είναι γραμμένα με διαφορετική στόχευση (το πρώτο έχει ευρύτερο θεματικό ορίζοντα, το δεύτερο έχει στενότερο), «συνομιλούν» μεταξύ τους. Στην ουσία εκφράζουν τους ίδιους προβληματισμούς του συγγραφέα τους. Ποια είναι τα βαθύτερα αίτια των κρίσεων που τάλανισαν την Ελλάδα τα τελευταία 125 χρόνια; Ποιοι είναι οι παράγοντες που περισσότερο από τους άλλους εξηγούν τις επιτυχίες και τις αποτυχίες της ίδιας περιόδου; Τα ιστορικά γεγονότα υπήρξαν αναπόφευκτα αποτελέσματα νομοτελειών; Ή μήπως όλα θα μπορούσαν να είχαν εξελιχθεί διαφορετικά; Υπάρχει ένας αόρατος μίτος που τα συνδέει μεταξύ τους; Ποιος είναι ο ρόλος των προσωπικοτήτων, της συγκυρίας ή ακόμα και του τυχαίου στη διαμόρφωση του ιστορικού γίνεσθαι;

Η ανάγνωση των δύο βιβλίων του Θάνου Βερέμη είναι πάνω από όλα μια άσκηση αυτογνωσίας. Όπως ο ίδιος εξηγεί, η μελέτη της ιστορίας δεν αποτελεί συνταγή επιτυχίας για το μέλλον: «Η εξοικείωση με τις αιτίες μπορεί να μη μας προστατεύει από νέα λάθη, αλλά σίγουρα διευρύνει την αυτογνωσία μας». Με άλλα λόγια, δεν υπάρχουν προκατασκευασμένες λύσεις, καθώς κάθε περίπτωση είναι μοναδική. Όμως η επισταμένη γνώση της ιστορίας μάς επιτρέπει να αντιληφθούμε καλύτερα το παρόν, να αναλύσουμε μέσα σε ευρύτερη προοπτική και εν τέλει να πορευόμαστε όχι με απόλυτη ασφάλεια, αλλά με λιγότερες βεβαιότητες – επομένως με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη σύνεση. Κι αυτή είναι ίσως η μεγαλύτερη συνεισφορά συνολικά του έργου του Θάνου Βερέμη. ▲